

Can Felipa, de fàbrica a centre cívic

L'edifici emblemàtic de l'anomenada popularment Can Felipa —coneguda així perquè, sembla, que així es deia la viuda de l'antic propietari del conjunt del CATEX— és una de les fites quant a reutilització. La rehabilitació dirigida per l'arquitecte Josep Lluís Mateo, amb la col·laboració del també arquitecte Antonio Montes i els aparelladors Jordi Lleal i Francesc Roldós, amb projecte del 1984, i amb data d'execució des del 1986 fins al 1991, va retornar a l'edifici la importància que ja havia tingut durant la seva etapa de rendiment fabril.

CATEX. Trajectòria empresarial

Central de Acabados Textiles, SA (CATEX), va néixer el 30 de desembre de 1955 com a resultat de l'aportació de capital de tres empreses propietat dels empresaris Joaquim Vilá de la Riva, el seu germà Josep i el seu cosí Joaquim Vilá Casagualda. Aquestes empreses eren Inmobiliària y Financiera Navarrese SRC (INFIMA), per la part de Joaquim Vilá, J. V. de la Riva y Cia amb nom comercial Sociedad de Inversiones Mobiliarias y de Administración (SIMA), per la part de Josep Vilá de la Riva, i Joaquín Vilá y Cia SCR amb nom comercial JOVICO, per la part de Joaquim Vilá Casagualda. Totes mantenien en aquells moments domiciliació al carrer de Gorriti, 22, de Pamplona.

La nova firma, constituïda amb un capital de 5.500.000 pessetes, va restar domiciliada al número 15-17 del carrer de Marià Aguiló i en la seva escriptura de constitució es va establir que tindria com a objecte de producció «la manipulació de toda clase de fibras, la fabricació de hi-

Marca de fàbrica dels Vilá al barri de Sant Pere

lados, torcidos y tejidos, el desarrollo de la industria de blanqueo, tinte y estampado y aprestos, así como todo lo relacionado con dichas actividades susodichas y auxiliares».

Un objecte social que no era gens aliè a la família Vilá, puix que —com a mínim— des del 1879, Josep Vilá i Soler havia establert una fàbrica de blanqueig, tintat i estampat de cotó al carrer de Sant Pere, 17, de Sant Martí de Provençals (futur carrer Marià Aguiló).

Certament, la companyia de Josep Vilá va mantenir-se en un bon nivell dintre del seu sector industrial, com ho proven les ampliacions del llavors ja suggestiu complex fabril, del qual el centre cívic de Can Felipa era un edifici més, sobretot pel seu volum de maquinària. El 1894 hi havia a la fàbrica tres calderes de vapor de 100 CV i 2 de 50 CV, que feien un total de 400 CV. Amb la mort de Josep Vilá, el 1906, la firma canvià de denomina-

ció i passà a ser Viuda e Hijos de José Vilá. Aquesta era, el 1913, el 32è contribuent del sector, segons la quota fiscal de Sant Martí.

Un dels fills, José Vilá i Marqués, va decidir dotar amb una nova forma jurídica la firma, prova indirecta, al nostre entendre, d'una producció força elevada. Així, el 1920 es va constituir Manufacturas Reunidas del Textil, SA, embrió d'un complex entramat empresarial creat per la família Vilá, que encara avui dia perviu.

Les empreses dels Vilá

Cal destacar l'enorme complexitat de l'entramat d'empreses relacionades amb la família Vilá, històricament vinculada al tèxtil. Amb una triple especialització que passava per les produccions auxiliars del tèxtil, els primers anys de CATEX en són un bon exemple: el teixit tradicional, amb exemples com Sabadell Textil o Manufactura Textil de Terrassa, i la tercera especialització, veritablement innovadora i relacionada amb les fibres artificials amb l'empresa SAFA que durant molts anys va ser el seu estendard, però també d'altres com Sociedad Española de Seda Viscosa, SA, Spontex España, SA, i Promotora de Fibras Artificiales.

Un altre membre de la família, Ramón Vilá de la Riva, germà dels fundadors de CATEX, davant la necessitat d'alleugerir costos en els processos de producció, va fomentar la creació i la participació dels Vilá en empreses del sector químic, com ara Derivados del Azufre, Química de Bayás o Productos Químicos Malgrat, SA. Ara bé, com qualsevol grup empresarial impor-

tant, on la notorietat dels seus membres era sinònim d'estatus social i econòmic, van participar i participen com a accionistes i consellers en bancs. José Vilá Marsans participà en el Banco Industrial de Barcelona, el seu pare Ramón Vilá Basté al Banc Espanyol de Crèdit, en empreses industrials importants com Vidriería Vilella, absorbida pel grup Cristalería Española, o en sectors com l'oci amb participació a empreses com Telesquíes Pirineàtics o Supermolina Deportiva. Altrament, les comercials creades per a la distribució dels seus productes, les empreses patrimonials i les de gestió dels lloguers de les seves propietats, centrades en el cas dels Vilá al número 6 del carrer de Trafalgar, sumen més d'una trentena d'empreses.

CATEX, evolució empresarial

La creació de CATEX i la formació del seu accionariat no van ser homogènies. El repartiment d'accions va ser de 274 per a Joaquim Vilá de la Riva, 17 accions per a José Vilá de la Riva i 279 accions per a Joaquim Vilá Casagualda. Un fet que marcava les quotes de poder i decisió en el futur esdevenidor de l'empresa. Curiosament, cap dels tres accionistes van formar part del consell d'administració que es va constituir, el primer president del qual fou l'industrial José Sánchez Moya. Aquest consell va ser format per persones vinculades a altres firmes que la família Vilá tenia a Olesa de Montserrat, Sabadell i Barcelona.

Respecte a les dades econòmiques, malgrat els inicis d'una progressiva recessió en el sector tèxtil, el 1963 la firma mantenia la primacia pel

que fa a la seva contribució fiscal en el sector de Sant Martí, una prova de la seva magnitud.

El final de la dècada dels seixanta van suposar l'inici d'un període traumàtic que havia de desembocar en la desaparició de l'empresa el 1981. En aquest sentit, l'abril de 1968, els Vilá decideixen agafar la direcció efectiva de l'empresa i es vinculen com a administradors: Joaquim Vilá Casagualda, el seu pare Fernando Vilá Marqués, Joaquín Vilá de la Riva i el seu fill José Vilá Marsans i, finalment, també Ramón Vilá de la Riva i el seu fill Ramón Vilá Basté. El primer pas en la nova gestió va ser l'ampliació de capital, que va passar a ser de 10.420.000 pessetes, pas previ per a la fusió per absorció de diverses firmes vinculades a les persones més amunt esmentades: Manufacturas Reunidas de la Industria Textil, SA, amb seu social al carrer de Trafalgar, 6, de Barcelona; Manufactura Textil, SA, de Terrassa; Industria Olesana, SA, amb seu també a Terrassa; i Sabadell Textil, SA. Aquesta fusió va suposar un increment substancial del capital de la firma i una més que probable unificació del procés de producció del tèxtil, que ara passava per totes les seves fases. Al llarg dels anys setanta es van produir diverses ampliacions de capital encaminades a enfortir la base patrimonial de l'empresa, segurament afectada per pèrdues o bé per uns guanys deficitaris, però també per diverses problemàtiques laborals. En aquest sentit, el 1970, davant aquest increment abans esmentat, els treballadors van passar més de set mesos sense fer hores extra com a protesta per aconseguir millores socials i econòmiques paral·leles al creixement de la firma.

El tancament de la fàbrica

La segona dècada dels setanta, de crisi total en el sector del tèxtil català, va suposar també un gir en l'actitud empresarial dels Vilá, encaminat a la desaparició de l'activitat productiva tradicional de l'empresa, amb un trasllat a fora de Barcelona i l'aprofitament de les corresponents plusvàlues dels terrenys on era situada la fàbrica. D'una banda, el 1974, l'obertura del carrer de Pallars al seu pas per la fàbrica, estret per aquest edifici fins aleshores, va suposar la primera actuació encaminada a extreure el rendiment urbà esmentat. De fet, l'empresa mantenia la propietat de diverses finques al Poblenou, dues d'elles adjacents al complex fabril, en concret, una limitada pels carrers de la Llacuna, Sancho de Àvila, Pere IV i Bilbao, i una segona, limitada per l'avinguda Diagonal, Pere IV, Pallars i Bilbao. L'obertura del carrer de Pallars era un pas previ per a la millora de la comunicació cap els solars on s'havia construir. Sospitosament, en aquells anys els Vilá havien constituït diverses firmes immobiliàries, com ara Edificaciones de la Mora, SA, i Inversora Vilineca, SA. En el cas de CATEX, aquesta especulació urbanística soterrada va ser també l'argument per a treure's personal de sobre, en concret 72 treballadors d'entre 40 i 60 anys acomiadats sense indemnització, que treballaven en una de les naus de la fàbrica afectada per aquest obertura. A l'acomiadament es van oposar tant el jurat d'empresa com l'Associació de Veïns del Poblenou, la revista del barri Quatre Cantons i grups cristians de base. Malgrat les queixes, l'acció d'acomiadament va prospe-

Can Felipa al 1975, quan ja estava abandonada

rar i va significar l'avis premonitori del desmantellament de la fàbrica uns quants anys més tard.

Al juny de 1978, la junta d'accionistes va declarar el trasllat del domicili a la fàbrica anomenada El Molí, a Olesa de Montserrat. Al novembre d'aquell any, la mateixa junta d'accionistes dona poder a Ramón Vilá Basté i el seu fill Joaquín Vilá Santeularia perquè «solidariamente puedan agregar y dividir en propiedad horizontal las fincas propiedad de la compañía aptas para ello así como otorgar declaraciones de obra nueva en las mismas y practicar en ellas segregaciones». En aquesta mateixa data podem donar per acabada la vinculació de CATEX amb el Poblenou com a fàbrica. Posteriorment, al febrer de 1981, l'empresa presentà expedient de suspensió de pagaments.

Can Felipa, un exemple de reutilització

La primera intenció dels Vilá era construir a tot el solar, però l'Associació de Veïns es va mantenir amatent i a l'aguait i va pressionar per a aconseguir que una part de l'immens solar tingués una destinació pública. Després de diverses ten-

sions, es va acordar que en una part es farien pisos i en una altra un poliesportiu i un centre cívic, que aprofitaria un dels edificis més nobles de l'antiga fàbrica.

Can Felipa és un exemple en la reutilització d'espais industrials en la Barcelona dels nostres dies. Els amplis espais i la gran lluminositat fan, sens dubte, que l'aprofitament d'aquests espais sigui generós en qualsevol tipus d'intervenció. Això a més es facilita gràcies a múltiples factors que van des del sistema estructural, que admet amb escreix la seguretat quant a les noves sobrecàrregues d'ús, fins als generosos finestrals que compleixen també amb la superfície mínima de ventilació. Dos foren els handicaps que calia resoldre en la rehabilitació d'un edifici de les característiques de can Felipa. El primer era la creació d'un nucli d'accés i de serveis comuns adaptat a la normativa actual. El segon era agençar tèrmicament i acústicament l'edifici per a adaptar-lo als nous usos.

La primera problemàtica semblava que només tenia una manera de resoldre's: la creació d'un nou volum, realitzat amb materials i estructura moderna, que permetés al tècnic interventor deixar la seva empremta

en l'edifici. Un exemple, a part de can Felipa, el trobem també en la recent rehabilitació de la Farinera del Clot.

El segon problema generava un conjunt de dificultats de difícil solució. L'aïllament acústic i tèrmic històricament s'ha resolt mitjançant l'aportació de massa, cosa que dificulta la transmissió del so i actua com a esponja de temperatura.

L'estructura de l'edifici està realitzada mitjançant pòrtics de columnes i jàsseres de ferro, amb revoltos de maó de pla interiorment, i els pòrtics exteriors, mitjançant murs de gran secció de fàbrica de maó que estructuralment necessiten d'aquest gruix ja que són els contraforts de les empentes de l'estructura de ferro interior, i que són els que realment actuen com a barreres als factors ambientals.

Si bé els murs tenen solucionat el problema de l'aïllament amb l'aportació de massa, les grans obertures amb vidres senzills —i que normalment són poc estanques acústicament— es comporten molt malament i és un problema difícil i, a més, costós de resoldre. En canvi, entenent l'edifici com una globalitat, tèrmicament és un factor favorable, ja que permet la renovació de l'aire d'una manera natural.

Els murs exteriors són, gràcies a la seva massa, grans climatitzadors del conjunt arquitectònic. Retenen l'escalfor i la perden d'una manera diferida. Però el gran volum que calia climatitzar era una de les majors dificultats a l'hora de rehabilitar un edifici de les característiques de can Felipa. Calia aportar un gran volum d'aire i a una velocitat gran i continuada per tal de climatitzar el conjunt. A part, calia tenir ben definit el

Can Felipa Centre Cívic. Any 1985

nou ús de l'edifici, ja que la compartimentació determinava el tipus de solució que s'havia d'adoptar.

El factor estètic també tenia una influència important, ja que era obvi el valor plàstic de les voltes, els pilars i les jàsseres metàl·liques, així com de les grans alçades.

Ja concretament parlant de can Felipa, l'actuació es va determinar en l'enderroc del conjunt de naus annexes de pobra construcció, i es va deixar únicament l'edifici principal. Solament es va conservar una part de la tanca perimetral, amb un petit motlluratge. Aquesta tanca actua com a traça històrica i ens recorda el límit del conjunt fabril.

De la nau principal, emblema de la societat, es va restaurar tot el volum i es van crear dos annexos. Un resol l'accés i actua com a nou eix vertebrador de comunicació vertical. És alhora recepció i conté la nova escala i l'ascensor. La connexió amb l'edifici antic es va resoldre mitjançant unes petites rampes per a salvar el desnivell entre les diferents

alçades de la part nova amb la vella. Estèticament, es va pensar en la diferenciació de plantes mitjançant diferents colors. L'altre annex era necessari per a encabir una piscina coberta, complement del gimnàs interior a la planta pis. A l'interior preval un respecte profund per l'estructura en conjunt de l'edifici, així com per la conservació de les obertures en les façanes. El condicionament tèrmic no es va resoldre utilitzant cap equip gran de refrigeració i renovació d'aire, sinó es va deixar l'edifici tal com funcionava fins aleshores. L'execució d'una plaça al voltant de l'edifici va ressaltar la importància del que ha estat un gran centre fabril del Poblenou d'aquest segle, per part de l'arquitecte adaptador, Josep Lluís Mateo. El centre cívic va obrir les portes el 4 de maig de 1991.

MARTÍ CHECA ARTASU
JOAN OLONA CASAS

BIBLIOGRAFIA

D. A. Ciutat i fàbrica, un recorregut pel patrimoni industrial de Barcelona, Barcelona, 1999.

J. FABRÉ i J. M. HUERTAS CLAVERÍA. Tots els barris de Barcelona, vol. 1, Barcelona, 1976.

J. NADAL i X. TAFUNELL. Sant Martí de Provençals, pulmó industrial de Barcelona, Barcelona, 1991.

J. YNFANTE. Los negocios de Porcioles. Las sagradas familias de Barcelona, Toulouse, 1974.